

Дорожко І.І.

УДК 316.356.2:93

СУЧАСНА РОДИНА У ВИМІРІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Є терміни, які завдяки своїй структурі чи функції відповідають визначенню, але існують інші поняття та слова, при обговоренні яких постає безліч запитань. Характер невизначеності та туманності позначає існування понять, які впливають на реалії сьогодення. Вони є справжніми і реальними, впливовими та визначальними, ми завжди їх відчуємо. Про що йде мова? Мова йде про глобалізацію, глокалізацію (глобальне і локальне), індивідуалізацію, темпоральні характеристики, простір, ризику та небезпеки, свободу, любов, сім'ю.

Глобалізація не є особливо вишуканим терміном, бо його поширення свідчить про зміни, яких зазнає сучасне суспільство. Глобалізація - це об'єктивно існуючий процес. Процес глобалізації розглядається як синтезована цілісність на метатеоретичному рівні. Глобалізація є політичною, технологічною, культурною і економічною. Як дійсний процес, вона відбувається на локальному рівні, що зазнає впливу різних чинників, в залежності від соціокультурних і політичних площин. Глобальне і локальне утворюють специфічні синтези, що визначають появу такого явища як глокалізація. Термін глокалізація започаткував британський соціолог Р.Робертсон, який створює взаємозв'язок між глобальним і локальним.

З.Бауман характеризує процес глобалізації: для одних – це провісник нової свободи, для інших – жорстокий удар долі. Те, що одним здається існування феномену глобалізації безперечним явищем, для інших видається локалізацією. Система цінностей постмодерної доби змінюється таким чином, що на перше місце виходить мобільність, свобода пересування. З.Бауман називає свободу пересування і мобільність дефіцитним товаром, розподілення якого відбувається нерівномірно. Суспільство свідомо або несвідомо перебуває у постійному русі. Факт нерухомості неможливий у мінливому світі, що змінюється кожної хвилини та секунди. Як наслідок даного процесу – нерівність у площині будь-якої взаємодії. Частина суспільства «глобалізується» до кожної клітини свого організму; інша частина знаходиться у межах своєї «місцевості». Такий стан неприємний, і нестерпний у мінливому світі. Безперечно «глобалісти» мають впливати на розвиток подій у сучасному суспільстві, визначати правила гри у повсякденному житті. [2].

Сьогодні важко знайти ємнішу якісну характеристику світу, ніж глобальність. Суліма Є., узагальнюючи питання про предметне поле глобалістики зазначає: «Глобальність виявляється в усіх вимірах буття та проявах людської свідомості. Вона означає формування спільності соціальних, економічних, політичних, правових відносин, котрі вже не можуть інтегруватися в національно-державну практику та набули планетарних масштабів. Виникає глобальне, або світове, суспільство, яке сьогодні представляє дуже неоднорідний соціум. Локальні суспільства, соціальні групи й індивіди зіткнулися з новою реальністю, далеко не завжди і не в усьому будучи готовими до її сприйняття, а тим більше до активного впливу на неї». [8, с.9].

Тема глобалізації, безперечно, вийшла на перший план суспільної свідомості, стала центральною, а у деякій мірі – «модною». На початку нового століття не знайти найактуальніших наукових обговорень, досліджень, публікацій, а також політичних дискусій, які б набували такого значення, як ті, що мають відношення до процесів глобалізації.

Серед найважливіших глобальних проблем сучасного світу, як правило, виділяють:

1. проблема запобігання війни та збереження миру;
2. проблема подолання розриву у соціально-економічному розвитку різних країн;
3. забезпечення екологічної рівноваги у діаді природа та суспільство;
4. здійснення контролюючої функції над демографічними процесами;
5. використання енергетичних ресурсів, усвідомлення їх реальних запасів;
6. проблема охорони здоров'я та створення оптимальних умов для способу життя;
7. розвиток системи освіти. [9].

Кількість глобальних проблем постійно зростає, вони не є чітко визначеними. У різних авторів список проблем корелює з проблематикою зазначених питань. Існує глобальна проблема, на яку необхідно звернути увагу – це збереження сім'ї та виховання підростаючого покоління. Інститут сім'ї, який вважається місцем миру та любові, перетворюється на менеджерський інститут, що має свою місію та план дій на найближчу перспективу. «Родинні стосунки» замінюються на так звані «партнерські стосунки», де майнові відносини і зобов'язання між подружжям будуються на добровільних засадах. «Партнерські стосунки» не мають законодавчого підкріплення, їх існування перебуває постійно під загрозою. Сторона, яка найбільш страждає – це діти та жінки. Безперечно соціальна захищеність передбачена законодавством, але психічний та психологічний стан дітей та жінок кардинально змінюється.

Мета статті. Розглянути сучасну родину у вимірі глобалізаційних змін. Часто говорять, що у світі немає індивідуумів, тільки фрагменти сімей. Ця ідея відображає той факт, що взаємодія і досвід в родині визначає хід усього нашого життя і постійно є з нами. Незабаром після того, як більшість людей фізично відділяється (відходить) від своєї рідної сім'ї вони започатковують нові сімейні орієнтації. Тому сім'я - це нескінченний цикл, в якому люди постійно беруть участь на декількох рівнях.

Виклад основного матеріалу. Глобальні зміни у площині родинних стосунків майже у всіх країнах світу викликають дискусію про напрямок розвитку родини, її майбутнє та еволюцію. Прагнення до індивідуалізації визначає тенденції сучасного життя, внаслідок чого відбувається деформація і розривання

економічної спільності родини. Глобалізація вплинула на інші сфери суспільного життя, тим самим призвела до руйнування традиційної сім'ї. Характеризуючи шлюб та родину постають думки про те, що сучасна родина перестає бути авторитарною, сакральною та багатофункціональною. Скерованість на продовження родових зв'язків і єднання покоління залишається у минулому. Сім'я постає у форматі атомарної малої групи, мобільною, малодітною та спрямованою на індивідуальний розвиток. Обмеження функцій і зміна ролей змінює вимоги щодо ролі чоловіка та жінки у суспільстві ризику. Формування нових взаємовідносин у родині зумовлено ширшим оточенням, у цій ситуації шлюб, у своєму сучасному варіанті розуміється не тільки як стан особи, але й як «індивідуальна ситуація, залежна від інституції».[5,с.8].

Сім'ї очікують, хоча юридично не зобов'язані, соціалізації членів сім'ї. Малі діти зазвичай вчать основним манерам і соціальним навикам від їх батьків. До початку отримання формальної освіти, більшість малих дітей вчать у сім'ї читати, рахувати, розрізняти та називати кольори. Відпочинок -це одна з форм соціалізації, в якій діти вчать важливим ролям функціонування в сім'ї і за її межами. Батьки також проходять різноманітні культурні традиції і цінності, включаючи історію культури, ритуали свят, політичну ідеологію чи релігійні переконання. На додаток сім'я заохочує своїх членів пристосовуватися до змін в суспільстві. Діти навіть соціалізують батьків, що має назву - взаємна соціалізація. Наприклад, вони можуть учити батьків щодо соціальних переваг у технологічних процесах. Діти можуть, навіть, допомогти іншим членам пристосуватися до змін у соціальних цінностях, таких як соціальне перевизначення ролі жінок чи переглянути думки про громадянські права та сексуальну орієнтацію.

Не всі сім'ї виконують функції турботи і соціалізації. Як наслідок, освітні, урядові й релігійні організації беруть на себе певні зобов'язання і обов'язки. Багато дітей покладаються виключно на свою шкільну допомогу: сніданок і обід, турботу до і після школи, емоційну підтримку, не говорячи про соціалізацію і інтелектуальний розвиток.

Великим здобутком для антропологічної, політичної, соціальної філософії постає відвертий аналіз Г.Арендт новочасного світу у книзі «Становище людини». Її аналіз новочасного світу ґрунтується на знаннях минулого, який вдало наповнюється свіжим значенням. Г.Арендт аналізує основні причини кризи суспільства, яке втрачає такі фундаментальні категорії як: «відповідальність», «чеснота», «слава», «справедливість», «помірюваність». Вона намагається осмислити ці категорії, щоб використати для аналізу в теперішній ситуації для створення основ майбутнього.[1]. До фундаментальних категорій можна віднести і «благодійність». У парадигмі родинного виховання «благодійність» набуває нових форм за допомогою аналізу філософської думки Г.Спенсера, психотерапевтичної думки – М.Вінтергоффа. Отже, прослідкуємо тенденції родинного виховання у хронотопах суспільства.

Поведінка батьків по відношенню до дітей є прикладом благодійності у широкому спектрі суспільних відносин. У міжособистісних відносинах спостерігається тенденція егоїстичних намірів дорослих до дітей, егоїзм найчастіше відзначається стійкістю, ніж альтруїзм. Виокремлюється такий фактор, як «егоїзм любові до дітей». Він спонукає жертвувати найвищими інтересами дитини заради того, щоб негайно задовольнити його потреби, доставити йому задоволення. Г.Спенсер виділив фактор егоїзму любові до дітей з метою корекційних стратегій. У даному спектрі взаємовідносин не стільки необхідно наполягати на благодійності з боку батьків, скільки її обмежувати.

Благодійність безрозсудна повинна трансформуватися у бік адекватних, розумних дій дорослих. У тих випадках, коли батьки із всією відповідальністю намагаються сприяти фізичному та розумовому розвитку дітей, вони уникають міркувань та уваги, необхідності яких безперечно у виховному процесі.

Г.Спенсер порушує питання про акти мислення, мисленнєві дії більшості людей. Відносна кількість людей ніщо так не поважає, нічим так не дорожить, як роботою думки, рефлексивними діями. Цікавим є пояснення, запропоноване Г.Спенсером. Той факт, що у всьому світі дев'яносто дев'ять людей із сотні приймають релігію, в якій народились, виступає характерним прикладом їх ставлення до думки взагалі. Переважна більшість батьків механічно відтворює процес виховання, не звертає увагу на недоліки і не має бажання їх усвідомлювати, навіть, якщо на них роблять акцент. Дорослі визнають виконання обов'язків за умов задоволення у достатній мірі фізичних нужд дитини та за умов вирішення питань, пов'язаних з освітою за їх власний рахунок або за рахунок суспільства.

Зрозуміти батьківську благодійність правильно, необхідно усвідомити найбільш широке коло обов'язків. Г.Спенсер відверто порушує питання про те, що деякі аспекти розумового виховання дитини можна безперечно передати довірній особі, інші - неможливо. На початковому етапі та протягом виховного періоду у розвитку інтелектуальної, емоційної сфери особистості значну роль відіграють дорослі. Дорослі можуть і в цій сфері вдаватися до допомоги інших, але сторонні не мають потенційних можливостей, якими володіють батьки у ставленні до дитини. У випадках, коли почуття батьків до дітей об'єднуються з спостережливістю та рефлексивними діями – саме цей процес розвитку дитини представляє значний інтерес для сім'ї у порівнянні з сторонньою людиною. Якщо у дітей виявляється хист до будь-якої діяльності, вони ставлять запитання, у їх постійній зацікавленості спостерігається завзяття до знань, то батьківська благодійність полягає у реалізації певного інтересу. Батьківська благодійність сприяє, таким чином, формуванню нових запитів, усвідомленню фактів на рівні розвитку та розуміння особистості. Безперечно зайнятість дорослих впливає на розвиток, становлення особистості. Але, зазначає Г.Спенсер, щоб керувати саморозвитком дитини, необхідно постійно, кожного дня приділяти відносно маленьку частку уваги. У сімейному вихованні, освічені батьки підтримують стійкий інтерес у справах дитини. Дорослі

отримують велике задоволення у спостереженні щодо успіхів малечі, і саме тоді, коли відбувається формування рис характеру.

Найкращі цілі досягаються без примусових засобів, за умов порозуміння між батьками та дітьми, якщо існують здорові відносини. Г.Спенсер порушує думку про те, що високі цілі досягаються шляхом морального впливу, вираженням схвалення і осуду, співчуття та образи з приводу вчинків, нормативність яких визначена суспільством. [7, с.183].

З погляду філософії, як відзначає Попович М., важливо підкреслити парадоксальність самої проблеми природи людини, засвідчену всією історією культури. Якщо певна властивість іманентна людині, якщо вона не випадкова, а випливає з її сутності чи природи, то саме вона може стати відправним пунктом для аналізу. Людина сама шукає вихідний пункт аналізу свого «Я». [6].

Формуванню взаємної прихильності у сімейному спілкуванні сприяє поведінка дорослих, яка виступає визначальним фактором у міжособистісній стратегії. Взаємна прихильність надає можливості впливати на емоційно-почуттєву сферу дитини, і освічені батьки будуть вважати своїм обов'язком використовувати цей вплив у способі досягнення найкращих цілей.

В умовах глобалізації та епоху інформаційних технологій виникають питання щодо виховання дітей у сім'ї. Саме уявлення про виховання потребує корекції. М.Вінтергофф, дитячий психіатр, поширює думку про те, що в дитині слід бачити саме дитину – а не партнера, не частину себе самого і не того, чию любов можна купити. Система сімейного розвитку потребує кардинальних змін. Виникає невідповідність між вимогами батьків та бажаннями дітей – розлади у стосунках перетворюються на масовий феномен. Причин існує багато, деякі з них: модерний стиль життя не залишає вільного часу на дітей, за сучасним розумінням – самореалізація дорослих постає на першому плані; фінансова нестабільність сучасних родин; самоствердження за рахунок дітей і т.д. Проте той, хто знаходиться у русі, постійно діє, змушений постійно віддавати. Активність вимагає відкритості, що у подальшому веде до порушень гомеостазу особистості. У міжособистісному спілкуванні не залишається підстав для взаємопідтримки та взаємодопомоги. Допомоги в суспільстві нині не вистачає всім.

В умовах дефіциту взаємопідтримки та взаємодопомоги у суспільстві дітям виокремлюється нова роль. Діти отримують статус помічників, дорослі надають їм певних функцій. Родина через підростаюче покоління може отримати необхідну допомогу. Є бажання пригадати аналіз «здорових» відносин між батьками та дітьми Г.Спенсера. М.Вінтергофф наголошує на тому, що тільки світ дорослих спроможний пом'якшити дедалі гірше становище. Дорослі повинні замислитись та усвідомити порушення стосунків, які впливають на виховний процес. Доки таке усвідомлення не настало, людство може скасувати дитинство як фазу розвитку особистості. Родина майже з пологового будинку інтегрує маленьку дитину у світ дорослих і залучає одразу до всього, не думаючи про наслідки виховання. Таким чином, можна пояснити невинуватану «самостійність» підростаючого покоління, суспільна захищеність якої під великим знаком запитання.

Розкриваючи проблематику даного аспекту, М.Вінтергофф пише: «Причина полягає в тому, що цей розлад великою мірою залежить від змін, які відбуваються у сучасному суспільстві. Проте, навіть, із цим завданням можна впоратись. Ідеться про те, щоб повернути дитині відчуття захищеності, якого вона так потребує. Про це треба пам'ятати постійно.» [3, с.186]. Безперечно, відчуття захищеності потребують не тільки діти, а й дорослі. Системи сімейного розвитку та виховання останнім часом дають збої, тому надійність родинних зв'язків залишається у минулому. Надзвичайно важливо сьогодні замислитися над тим, як зменшити глобалізаційний тиск на родину, яким чином оточення в сім'ї може сприяти повноцінному розвитку підростаючого покоління.

Завдяки новітнім технологіям суспільство здійснює дедалі більший переворот, період напіврозпаду нового розвитку крокує до нульових позицій. Глобалізаційні процеси набирають обертів, особистість не встигає звикати до нової ситуації у життєвій перспективі. Нові ситуації «сьогодні» стають у подальшому застарілими.

Виникає потреба зробити екскурс до японського світосприймання у виховній традиції, звернути погляд на Японію. Перед очима сучасності розгортається понура перспектива, яка краще унаочнює негаразди різних країн. У Японії доводиться боротися з проблемою, так званих, «хікіморі». Хікіморі – це підлітки та молоді люди, котрі відрізані від оточення і не мають зацікавленості у сучасній перспективі. Вони не беруть участі у житті суспільства, а живуть у просторі власного світу. Власний світ обмежується кімнатою хікіморі. Власний світ займає більше чи менше місця у віртуальному просторі за комп'ютером, адже переважна більшість хікіморі мало не весь час сидять в інтернеті за комп'ютерними іграми. До кола друзів хікіморі можна віднести телевизор, планшет та мобільний телефон. Надмірне захоплення комп'ютером, властиве більшості хікіморів. Слово «хікіморі» означає замикатися. Цей термін запровадив японський психіатр Сайто Тамакі. Статистичні дані свідчать про те, що уражених японців близько мільйона. Державні установи, такі як японське Міністерство охорони здоров'я, визначає менші числа, але ніхто не заперечує проблему як таку. У даному аспекті можна провести паралель із Україною, оскільки віртуальний світ безмежний.

Глобалізаційні процеси впливають на виховання дітей у сім'ї. Аналіз сучасної сім'ї свідчить про те, що у батьків «хікіморі» є дефіцит відносно сприймання дитячої поведінки та належної реакції на неї. Стосунки

у сім'ї мають тенденцію до змін, особливо виражені стосунки залежності від батьків. Ця тенденція має яскраве вираження у взаєминах «мати-син», їх у японському суспільстві називають «аме». Про що йде мова? Мова йде про дітей, які позбавлені самостійності і не можуть більше розвиватися на рівні суспільних відносин.

У сучасному японському суспільстві бракує ритуалів трансформації та ініціації. Свідченням є те, що дорослі не усвідомлюють своєї провідної функції відносно дітей. Тим самим діти позбавлені можливості нормально розвиватися. Характеризуючи феномен «хікіморі», визначаючи спільність рис, Вінтергофф М. підкреслює, що вони не витримують переходу з фази дитинства та підліткового віку у світ дорослих.

Більшості хікіморів властиве надмірне захоплення новітніми технологіями, комп'ютером. Діти штучно підміняють міжособистісне спілкування і проводять дозвілля перед комп'ютером. Хікіморі не мають потреби в нормальних соціальних контактах із реальними співрозмовниками.

Користувач керується уявленнями та досвідом раннього дитинства. Хікіморі, керуючись власним бажанням, може перервати або припинити інтерактивний процес. Віртуальна інтерактивність – це оманлива інтерактивність. У даній інтерактивності існування реальної людини зводиться нанівець, а саме стає не потрібна нервова клітина - «людина». У віртуальному світі співрозмовник видається річчю, яка не має впливу на користувача. [4, с.149].

Японська тенденція доводить, що відокремленість від суспільства веде до агресії. Агресія виявляється у формі фізичного насильства у межах сімейного кола. Наслідком такої тенденції є те, що особистість втрачає здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі та усвідомлювати свою роль у суспільстві.

Дослідження процесів глобалізації, дітей та дитинства знаходяться сьогодні на початкових стадіях. Діти належать до приватної або вітчизняної сфери життя. Вони є частиною локального оточення і не знаходяться під прямим впливом глобалізаційних процесів. Глобалізація є частиною «громадської» сфери, а саме вона впливає на макропроцеси і мікропроцеси у суспільстві. Макропроцеси пов'язані зі змінами в політекономічній сфері, тенденціями ринкових відносин, політики. Під час детального аналізу, виявляється, що насправді існує багатоаспектний зв'язок між родиною, дитинством та глобалізацією.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Системи сімейного розвитку та виховання останнім часом дають збої, тому надійність родинних зв'язків залишається у минулому. Щоб розібратися, чому неправильний психічний розвиток є головною причиною проблем дитячого світу, необхідно зробити пильний аналіз світу дорослих. Саме перспективи подальших досліджень лежать у площині світосприймання дорослих, які мають значний вплив на дітей. Надзвичайно важливо сьогодні замислитися над тим, як зменшити глобалізаційний тиск на родину, яким чином оточення в сім'ї може сприяти повноцінному розвитку підростаючого покоління.

Джерела та література:

1. Арент Г. Становище людини / Г. Арент. – К. : Думка, 1999. – 254 с.
2. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман; пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
3. Вінтергофф М. Маленьким тиранам ні! або, Чому самого лише виховання недостатньо / М. Вінтергофф. – К. : Темпора, 2011. – 200 с.
4. Вінтергофф М. Чому наші діти стають тиранами, або загублене дитинство / М. Вінтергофф. – К. : Темпора, 2011. – 180 с.
5. Горбанюк Ю. Ситуація родини в сучасному суспільстві досвід Центрально-Східної Європи / Ю. Горбанюк. – Люблін : Вид-во Люблінського католицького ун-ту, 2007. – 107 с.
6. Попович М. Бути людиною / М. Попович. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с.
7. Спенсер Г. Основания этики / Г. Спенсер. – СПб. : Акцион. общ-во. печатного дела «Издатель», 1899. – 265 с.
8. Суліма Є. Глобалістика: підручник / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К. : Вища школа, 2010. – 544 с.
9. Чумаков А. Глобалізація. Контури целостного мира : монографія / А. Чумаков. – М. : Проспект, 2009. – 432 с.